

ВЛАДИМИР АНТИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
vantic@bfspc.bg.ac.rsDOI: <https://doi.org/10.18485/bogoslovlje.2024.83.2.2>

УДК: 271.2-563.51(091)

271.2-549-534/.535

271.2-282.7-279

271.2-532.2-279

ПРИМЉЕНО: 18.10.2024.

ОДОБРЕНО: 22.11.2024

ТИПОВИ ЈУТРЕЊА У РУКОПИСИМА ПАТМОС 266, ЧАСНОГ КРСТА 40 И ДРЕЗДЕН А104. ПРИЛОГ ЗА ТАКСОНОМИЈУ АЗМАТСКИХ ПОСЛЕДОВАЊА 2

Сажетак: Рад је резултат рада на пољу систематизације досадашњих сазнања о последовањима древног парохијског типика. Типови азматских последовања реконструишу се према подацима које нам дају најважнији рукописни извори за ову тему: Патмос 266, Часног Крста 40 и Дрезден А14, а потом се систематизују у складу са њиховом структуром и садржајем како би се дошло до јасне представе о томе какве се врсте последовања срећу у оквиру азматског типика. Поретке Јутрења који се јављају у наведеним изворима после детаљног проучавања групишемо на следећи начин: 1. свакодневно Јутрење, 2. недељно Јутрење, 3. празнично Јутрење и 4. Јутрење посебних празновања. Као у случају азматског Вечерња, и азматско Јутрење показује сличности и разлике међу одређеним типовима овог последовања. Промене у самој структури дају могућност да изведемо закључак да постоје две основне врсте ових последовања: краћа – изворнија и дужа – нешто каснијег времена настанка. ► *Кључне речи:* азматски типик, азматско Јутрење, структура последовања, годишњи богослужбени круг, празнично и свакодневно Јутрење.

1. УВОД

Јутрење и Вечерње су од најранијег периода црквене историје представљали окосницу свакодневног саборног молитвеног живота Цркве. Азматски типик, који носи још и назив парохијски или типик градских цркава, посвећивао је посебну пажњу неговању древног начина савршавања ових последовања. Изворни начин савршавања дневних последовања негован је са великом ревношћу понајвише у градским црквама, а посебно у Великој Цркви – Светој Софији Константинопољској, све до периода позне Ромејске империје, тј. до

њеног опадања и коначног силаска са историјске сцене. Значајно је приметити да је азматски типик, управо због своје древности и ауторитета који је уживао у Цркви током читавог првог миленијума, остварио изузетан утицај на све касније типике који су коришћени током различитих етапа развоја православног богослужења.¹

Приликом истраживања која су претходила и потом била основ наше дисертације, посветили смо посебну пажњу проучавању структуре и садржине и самих последовања азматског типика. Узевши у обзир све етапе историјског развоја богослужења Православне Цркве, посветили смо посебну пажњу анализи управо оних елемената који су заједнички богослужењима азматског типика и савременој богослужбеној пракси Православне Цркве. Тако смо утврдили читав низ елемената који потичу из древних азматских последовања, а касније су, преношени кроз различите етапе развоја богослужења, у аутентичној или нешто измењеној форми, стигли и до наше савремене праксе.²

Обрадом низа рукописа и анализом радова истраживача који су се до сада бавили азматским типиком, утврдили смо и одређене празнине у разумевању и класификацији различитих типова Вечерња и Јутрења, те смо у циљу класификације самих последовања према разликама у њиховој структури објавили рад под називом „Типови Вечерња у рукописима Патмос 266, Часног Крста 40 и Дрезден А104: прилог за таксономију азматских последовања“.³ У овом раду дајемо анализу и класификацију последовања азматског Јутрења, користећи се методологијом и изворима који су у истом раду описани. Стога напомињемо да је, као предуслов за разумевање овог рада, неопходно имати у виду све што смо изнели у уводним поглављима рада о Вечерњу у одељцима 1. *Увод* и 2. *Извори и методологија*.⁴

¹ Однос азматског типика према другим изворима за проучавање Типика, а који су добијали превагу током каснијих етапа развоја православног богослужења, била је у суштини централна тематика наше докторске дисертације. У овој се дисертацији може пронаћи мноштво извора, као и литературе за расветљавање тема које се тичу историјата и богословског смисла самог Типика. Види: Владимир Антић, *Функција елемената азматског типика у савременој богослужбеној форми Православне Цркве: литургиолошка анализа*, докторска дисертација (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду 2017). У наставку смо обрађивали и појединачне изворе, као и читаве етапе развоја Типика, у нашим радовима који су уследили, проширујући сферу свог истраживања на сродне теме. Види: Владимир Антић, „Остаци парохиског типика у српском богослужбеном предању 13. и 14. века“, *Црквене студије* 16, № 2 (2019): 619-633; исти, „Карактеристике српског богослужења и појања на почетку XIV века према Никодимовом Типику“, in *Свети краљ Милутић и његово доба: историја, књижевност, уметност*, прир. Јасмина Ђирић, Србољуб Убипариповић (Крагујевац: Каленић, 2023), 287-305.

² О овој теми види више у нашој дисертацији: Антић, *Функција елемената*.

³ Владимир Антић, „Типови Вечерња у рукописима Патмос 266, Часног Крста 40 и Дрезден А104: прилог за таксономију азматских последовања“, *Богословље* № 1 (2017): 159-178.

⁴ Антић, „Типови Вечерња“, 159-164.

2. КЛАСИФИКАЦИЈА АЗМАТСКОГ ЈУТРЕЊА⁵

Детаљним прегледом низа последовања азматског типика која излажу рукописи *Патмос 266*, *Часног Крста 40* и *Дрезден А104*, а који представљају најважније и најрепрезентативније изворе за проучавање азматског типика, извршили смо класификацију последовања Јутрења која се у њима јављају. Према систематизацији структура овог последовања, у поменутих рукописима утврдили смо да постоје следећи типови Јутрења:

- 1) свакодневно Јутрење;
- 2) недељно Јутрење;
- 3) празнично Јутрење;
- 4) Јутрење *йоседних йразновања*.

Као и у случају Вечерња, у наставку ћемо изложити структуру Јутрења сваког од наведених типова ради илустрације варијабилности елемената која сведочи историјски развој и промене у поретку последовања.⁶ Поредак самог последовања (свакодневног) Јутрења види у *Молићвослову* Н. Милошевића.⁷ У даљем раду доносимо поједностављену схему последовања онако како је то учињено и приликом описа Вечерња.

2.1. СВАКОДНЕВНО ЈУТРЕЊЕ

а) Почетно појање псалама у нартексу:⁸

- *Блајословено Царство*;⁹
- Велика синапта;¹⁰

⁵ У основи другог поглавља овог рада налази се део наше докторске дисертације, одбрањене на Православном богословском факултету Универзитета у Београду 2017. године, Антић, *Функција елемената*, 134-139. За потребе експликације наше теме и даље проширивање истраживања, овде га дајемо у нешто измењеној форми, уз одређене допуне и проширења.

⁶ Уп. са методологијом која је описана у нашем раду „Типови Вечерња“, са тамо наведеном литературом. Посебно је за наш рад била значајна дисертација Г. Ханкеа, у којој аутор илустративно приказује метод проучавања варијабилности у структури и елементима последовања, која сведочи о историјским етапама развоја самог поретка. Види: Gregor Hanke, *Vesper und Orthros des Kathedralritus der Hagia Sophia zu Konstantinopel: Eine strukturanalytische und entwicklungsgeschichtliche Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der Psalmodie und der Formulare in den Euchologien*, докторска дисертација (Frankfurt: Philosophisch-Theologische Hochschule St. Georgen, 2002).

⁷ Види: Ненад Милошевић, *Молићвослов* (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2012), 175-211.

⁸ Као и код Вечерња, први део богослужења је вршен у нартексу. За све важније напомене које су заједничке за структуру или елементе Јутрења и Вечерња види коментаре у нашем раду: Антић, „Типови Вечерња“, passim.

⁹ Види: Симеон Солунски, *Пери тѣс Θείας προσευχής* 349 (PG 155), солунски рукопис Типик ЕВЕ 2047, као и *Антифонар* ЕВЕ 2061 (оба из 15. века) наводе јасно овај почетак. Види: Милошевић, *Молићвослов*, 179.

¹⁰ Види: Симеон Солунски, *Пери тѣс Θείας προσευχής* 349 (PG 155), солунски рукопис Типик ЕВЕ 2047. Види: Милошевић, *Молићвослов*, 179.

- Молитва првог антифона;¹¹
 - Први стални антифон, псалми 3, 62. и 133. са припевом *Слава Теби, Боже*;¹²
 - Мала синапта;¹³
 - Молитва другог антифона;¹⁴
 - Други антифон;¹⁵
- Следећих шест антифона, који садрже променљиве псалме, следе исти овај образац. Осми антифон носи уједно и назив телевтеон (τὸ τελευταῖον, у значењу последњи (антифон));¹⁶
- Постојао је и други образац смењивања променљивих псалама, који је подразумевао смањивање и повећавање броја антифона у току црквене године.¹⁷

Табела бр. 1: Библијске песме коришћене као антифони на суботњем Јутрењу према рукописима *ЕВЕ 2061* и *ЕВЕ 2062*¹⁸

Библијска песма	Припев
1. Мојсијева (Изл 15, 1-19)	Господу певајмо, јер се славно прослави.
2. Мојсијева (Пнз 32, 1-43):	
1. део: Пнз 32, 1-14	<i>Слава Теби, Боже.</i>
2. део: Пнз 32, 15-21	<i>Сачувај ме, Господе.</i>
3. део: Пнз 32, 22-38	<i>Праведан си, Господе.</i>
4. део: Пнз 32, 39-43	<i>Слава Теби, Слава Теби.</i>

¹¹ Наслов ове молитве је: *Молиѿва Јуѿрења ѿрва*. Види рукописе: *Barberini gr. 336* (8. век), 58r, као и *Grottaferrata Гβ 7* (10. век), 33v. Види издања: Stefano Parenti, Elena Velkovska, *L'Eucologio Barberini gr. 336* (Roma: CLV – Edizioni Liturgiche, 1995), 97; Gaetano Passarelli, *L'Eucologio Cryptense Г.β. VII (sec. X)*, АВ 36 (Θεσσαλονίκη: ΠΠΙΜ, 1982), 92; као и Милошевић, *Молиѿвослов*, 181.

¹² Поменута три псалма и њихов припев сведоче: Симеон Солунски, *Περὶ τῆς Θείας προσευχῆς 349* (PG 155), солунски рукопис Типика *ЕВЕ 2047*, као и Антифонар *ЕВЕ 2061* (оба из 15. века). Види: Милошевић, *Молиѿвослов*, 181.

¹³ Види: Милошевић, *Молиѿвослов*, 182.

¹⁴ *Молиѿва Јуѿрења грυα*, *Barberini gr. 336* (8. век), 58v-59v и *Grottaferrata Гβ 7* (10. век), 33v-34r. Види у: Parenti, Velkovska, *L'Eucologio Barberini gr. 336*, 98; Passarelli, *L'Eucologio Cryptense Г.β. VII (sec. X)*, 92-93; Милошевић, *Молиѿвослов*, 183.

¹⁵ Види: Милошевић, *Молиѿвослов*, 183-192.

¹⁶ За систем променљивих антифона на Јутрењу важи све што и за антифоне Вечерња. Види у: Антић, „Типови Вечерња“, 165-167.

¹⁷ Из Синаксара-канонара *Ἀγίου Σταυροῦ 40* (10. век) види се да је број антифона на Јутрењу могао да буде смањен у појединим ситуацијама. Такав је случај са литијом која је вршена 25. септембра на дан спомена великог земљотреса који се догодио у време Теодосија Млађег 447. године. Тога дана патријарх је на Јутрењу вршио вход из нартекса у храм у време „ког је желео антифона“, а потом је вршена литија. Види: Juan Mateos, *Le Typicon de la Grande Église*, I, *Orientalia Christiana Analecta*, 165 (Roma: PIO, 1962), 45.

¹⁸ Уп. Oliver Strunk, „The Byzantine Office at Hagia Sophia”, *Dumbarton Oaks Papers* 9-10 (1956): 201. Исту табелу донели смо и у: Антић, *Функција елеменаѿа*, 270.

Авакумова (Ав 3, 2-19)	<i>Услиши ме, Госјоде.</i>
Исаијина (Ис 29, 9-20) и Јонина (Јон 2, 3-10)	Сажали се, Господе.
Анина (1Цар 2, 1-10) и Маријина (Лк 1, 46-55)	Помилуј ме, Господе.
Језекијина (Ис 38, 10-20) и Манасијина (крају 2Дн 36)	Очисти ме, Господе.
Тројице младића (Дан 3, 26-45, 52-88)	Благословен си, Господе.
Захаријина (Лк 1, 66-79) и Симеонова (Лк 2, 29-32)	<i>Блајословен Госјод Исус Цар, јер јосетии и учини издављење свом народу.</i>

б) Улазак у цркву:

Код амвона:

- Синаксар;¹⁹
- Мала јектенија;²⁰
- Молитва 50. псалма;²¹
- 50. псалм са тропаром (пентикостар); на *Слава: Јединородни Сине; на И сада: Преславну Божију Мајер*;²²
- Мала јектенија;²³

¹⁹ Сведочанства о читању синаксара на овом месту потичу из касних извора. Тако у ЕВЕ 2047 (15. век). Уп. Милошевић, *Молићвослов*, 194.

²⁰ Нема јасних података у изворима о овој малој синапти. Овде је наводимо према Милошевићу. Види: Милошевић, *Молићвослов*, 194.

²¹ Види: Милошевић, *Молићвослов*, 195.

²² Начин појања 50. псалма описује Симеон Солунски у *Περὶ τῆς Θείας προσευχῆς* 349 (PG 155), као и Типик ЕВЕ 2047. Међутим, у наведеним изворима описана је млађа форма појања овог антифона. Уп. Милошевић, *Молићвослов*, 195. Аналогија која постоји између 140. псалма на Вечерњу и 50. псалма на Јутрењу захтевала би да ова два елемента имају сличну позицију у структури самих последовања. Позиција 50. псалма је, међутим, замагљена додавањем *Εβλοῖι-θарије* (на грчком: τὰ εβλοῖιθάρια, назив који потиче од почетне речи стихова *Песме тројице младића – Блајословије...*), елемента који изворно није представљао фиксни антифон Јутрења. Уп. Hapke, *Vesper und Orthros*, 516-525. Сами азматски типичи слажу се у томе да се *Песма тројице младића* (Дан 3, 57-88) не поје на свакодневним Јутрењима већ само на празничним. Уп. са сведочанствима из Синаксара-канонара *Αγίου Σταυροῦ 40* (10. век), у коме првога дана Четрдесетнице, који представља образац за савршавање последовања током поста, стоји указ да се *Блајословије* (Дан 3, 57-88) не поје, док у понедељак после недеље Антипасхе стоји примедба да се *Блајословије* поје свакодневно до Педесетнице. Види: Juan Mateos, *Le Typikon de la Grande Église*, II, *Orientalia Christiana Analecta*, 166 (Roma: PIO, 1963), 10 и 110. Види: Антић, *Функција елемената*, 163.

²³ Види: Милошевић, *Молићвослов*, 196.

- Молитва на *Хвалииѣ*;²⁴
- Хвалитни псалми 148, 149 и 150.²⁵

Вход у олтар:

- Велико славословље;²⁶
- Вход у олтар;
- Прокимен;²⁷
- Велика (сугуба) јектенија.²⁸

в) Молитве за појединачне сталеже верних:²⁹

- Јектенија за катихумене и отпуст катихумена;³⁰
- Молитва отпуста катихумена;³¹
- Мала јектенија;³²
- Молитва прва верних;³³
- Мала јектенија;³⁴
- Молитва друга верних;³⁵
- Прозбена (завршна) јектенија;³⁶
- Молитва отпуста;³⁷
- Молитва главопреклона;³⁸
- *У миру изиђимо*.³⁹

²⁴ *Молийѣва 10. на хвалииѣ. Barberini gr. 336* (8. век), 66r и *Grottaferrata Гβ 7* (10. век), 38r. Види: Parenti, Velkovska, *L'Euclologio Barberini gr. 336*, 102; Passarelli, *L'Euclologio Cryptense Г.β. VII (sec. X)*, 94-95; Милошевић, *Молийвослов*, 196.

²⁵ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 197.

²⁶ Рани извори описују сложени и врло свечани вход на Јутрењу у коме значајно место заузима чтец који носи литијски Крст. Види: Милошевић, *Молийвослов*, 199.

²⁷ Прокимен на Јутрењу није посведочен у *Синаксарима-канонарима*, али јесте у *Евхолоиону Barberini gr. 336*, 66v, као и у *Coislin 213*, 68δ. Види: Parenti, Velkovska, *L'Euclologio Barberini gr. 336*, 80; Miguel Arranz, "L'office de l'Asmatikos Orthros ('matines chantees') de l'ancien Euchologe byzantin", *Orientalia Christiana Periodica* 47 (1981): 135.

²⁸ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 201.

²⁹ Завршни део Јутрења према азматском типичу представља класичну древну форму завршетка последовања, коју налазимо и у Вечерњу и другим последовањима.

³⁰ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 203.

³¹ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 203.

³² Види: Милошевић, *Молийвослов*, 205.

³³ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 205.

³⁴ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 205.

³⁵ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 205.

³⁶ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 206.

³⁷ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 207.

³⁸ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 208.

³⁹ Види: Милошевић, *Молийвослов*, 208.

2.2. ЈУТРЕЊЕ НЕДЕЉНО⁴⁰

Јутрење недељом ујутро разликовало се од свакидашњег по садржају променљивог појања псалама у првом делу Јутрења, који је вршен у нартексу. Уместо осам антифона, како је било на свакодневном Јутрењу, недељом ујутро певана су три антифона из 118. псалма, који је, као и у монашком *Псалмици*, био подељен на три антифона.⁴¹ Читање Еванђеља, које је усвојено из јерусалимске традиције тек после иконоборства, није изворни елемент азматског последовања.⁴²

2.3. ПРАЗНИЧНО ЈУТРЕЊЕ

а) Почетак на амвону:⁴³

- *Блајословено Царство*;⁴⁴
 - Велика синапта;
 - Молитва првог антифона;
 - Први стални антифон, псалми 3, 62 и 133 са припевом *Слава Теби, Боже*;
 - Мала синапта;
 - Молитва другог антифона;
 - Други антифон;
- Следећих шест антифона који садрже променљиве псалме следе исти образац;
- Евлогитарија – *Песма ѿројице младића* (Дан 3, 57–88)⁴⁵
 - Мала јектенија;

⁴⁰ Поредак првог дела недељног Јутрења види: Милошевић, *Молићвослов*, 208–211.

⁴¹ Уп. Mateos, *Le Typikon de la Grande Église*, II, 8.

⁴² На овај закључак наводи чињеница да се молитва пре Еванђеља не налази у најстаријим евологионима *Barberini gr.* 336, *Grottaferrata Гβ 7*, РНБ Гр. 226 и *Синајски 982*, док се у рукописима *Coislín 213* и *Grottaferrata Гβ 1* налази напомена да се та молитва не произноси у Великој цркви већ у оним црквама у којима се чита јутарње Еванђеље. Рукописи *Grottaferrata Гβ 2*, *EVE 662* и *Bodleian. Auct. E 5.13* дају ову молитву после молитве на *Хвалијине ѿсалме*, што одражава праксу да се ова молитва и Еванђеље чита после Великог славословља. Види више: Miguel Arranz, “Les prieres presbyterales des matines byzantines: 1e partie: Les prieres”, *Orientalia Christiana Periodica* 37 (1971): 406–436.

⁴³ Види напомене за Јутрење 1. септембра и на Рођење Пресвете Богородице, као и на поштоване свете, где се јасно истиче да се први део Јутрења врши на амвону: Mateos, *Le Typikon de la Grande Église*, I, 4, 20 итд.

⁴⁴ За све изворе и најстарије помене појединих елемената који су заједнички овој категорији са поретком свакодневног Јутрења, види више поредак свакодневног Јутрења. У наставку дајемо коментаре или наводимо најстарије помене и изворе за реконструкцију поретка само када се поредак разликује од наведеног свакодневног Јутрења.

⁴⁵ Поменути *Песма ѿројице младића* данас представља Осму дивљијску песму на Јутрењу, којој се придодaje и канон. У старини је ова химна била појана само о празничним дденијима. Ово се види из указа *Тийикона Велике цркве* (10. век) да се она не поје током Четрдесетнице, док се у току периода Педесетнице поје свакодневно. Види: Mateos, *Le Typikon de la Grande Église*, II, 10, 110.

- Молитва 50. псалма;
- 50. псалом са тропаром празника⁴⁶ (на *Слава: Јединородни Сине, на и сада: Преславну Божију Майиер*);⁴⁷
- Мала јектенија;
- Молитва на *Хвалиије*;
- Хвалитни псалми 148, 149 и 150.

δ) Вход у олтар:

- Велико славословље;
- Вход у олтар;
- Велика (сугуба) јектенија;
- Еванђеље Јутрења, које је у праксу азматског типика уведено после иконоборства.⁴⁸

в) Молитве за појединачне сталече верних:⁴⁹

- Јектенија за катихумене и отпуст катихумена;
- Молитва отпуста катихумена;
- Мала јектенија;
- Молитва прва верних;
- Мала јектенија;
- Молитва друга верних;
- Прозбена (завршна) јектенија;
- Молитва отпуста;
- Молитва главопреклона;
- *У миру изиђимо* или проанагносис до Литургије.

2.4. ЈУТРЕЊЕ ПОСЕБНИХ ПРАЗНОВАЊА (ПРИМЕР: ЈУТРЕЊЕ 14. СЕПТЕМБРА)⁵⁰

На поједине празнике Јутрење је могло да добије сасвим специфичан облик. Као пример навешћемо поредак Јутрења на празник Воздвижења Часног Крста. Поредак се у делу пре Великог славословља не разликује много од

⁴⁶ Види: Mateos, *Le Typicon de la Grande Église*, I, 20.

⁴⁷ Поменуте тропаре стављамо у заграду због чињенице да су поменуте тек у изворима 15. века. Како опис Јутрења Симеона Солунског даје поредак за недељно Јутрење, могуће је да поменуте тропари нису певани на Јутрењу великих празника у ранијим етапама развоја азматског типика.

⁴⁸ Види фусноту 42.

⁴⁹ Завршни део Јутрења не мења своју структуру празничним данима у односу на свакодневна Јутрења. За све коментаре и изворе о појединачним елементима види поредак свакидашњег Јутрења.

⁵⁰ Поредак уздицања Часног Крста у *Ἀγίου Σταυροῦ* 40 види: Mateos, *Le Typicon de la Grande Église*, I, 28-32.

уобичајеног празничног поретка. Међутим, у наставку се после Великог славославља умеће чин Уздизања Часног Крста, после чега одмах бива служена Литургија. После завршеног чина Уздизања, бива вход у олтар и појци одмах поју тропар поклоњења Крсту (који је и данас у употреби на истом месту) *Крстју Твоме клањамо се, Христје*, те у наставку одмах почињу читања Апостола и Еванђеља, те даље служење Литургије.⁵¹ Пуна Литургија започиње, наиме, одмах са читањима, без уводних антифона. Дакле, завршне прозбе и молитве самог Јутрења, као с друге стране, енарксис Литургије (синаптаме са молитвама и три антифона) потпуно се изостављају. Ово, како се чини, спајање Јутрења са чином пуне Литургије налик је спајању Вечерња са пуном Литургијом у навечерје великих празника, као на Литургији Пређеосвећених Дарова током Великог поста.

У другим сличним случајевима, на крају Јутрења, или после проанагносиса, започела би литија са појањем антифона и задржавањем на форуму. После молитава и јектенија које би се тамо изговарале, литија би кренула ка храму који је тог дана славио празник свог освећења или храмовног светог, где би Литургија почињала са трисветим, такође без почетних антифона.⁵²

ЗАКЉУЧАК

Увидом у изложене схеме азматског Јутрења и њихову класификацију уочавамо да, као што је то био случај и са Вечерњем, постоје две основне структуре овог последовања: празнична и свакодневна. Наиме, различите врсте Јутрења показују одређену међусобну сличност. Тако видимо да све врсте јутарњег последовања које су вршене празничним данима садрже смањени број антифона Псалтира, док свакидашња последовања, у овом случају Јутрење служено данима без празновања, укључују већи број антифона. Како смо указали и у нашем раду о Вечерњу, наведена карактеристика празничних азматских Јутрења је резултат правилности која је одавно примећена у историјској литургици, а према којој важни периоди црквене године (пре свега Четрдесетнице и великих празника) показују снажан конзервативизам у погледу форме и садржине њихових последовања. Према томе празнично Јутрење азматског типика, како на пољу структуре, тако и на пољу количине употребљеног псаламског материјала, изворније је од оног које се назива свакидашњим.

⁵¹ Уп. *Типиконъ сиест Устав* (Санкт-Петербург, 1992), 154-156; *Минея: месяц сентябрь* (Москва: Правило веры, 2013; репринт Типография Киево-Печерской лавры, 1893), 146r.

⁵² Види нпр. на Рођење Пресвете Богородице: Mateos, *Le Typicon de la Grande Église*, I, 20.

Табела бр. 2: Поређење присуства појединих елемената у типовима азматског Јутрења из *Паймос 266, Часној Крстиа 40 и Дрезден А104*

	Свакодневно Јутрење	Недељно Јутрење	Празнично Јутрење	Поседна празновања
Почетак у нартексу	+	+		
Почетак на амвону			+	+
Први антифон (Пс 3, 62 и 133)	+	+	+	+
Променљиви антифони	+ (8 или више)	+ (увек 3)		
Улазак у храм	+	+		
Евлогитарија		+	+	+
50. псалам са пентикостаром	+	+	+	+
Хвалитни псалми	+	+	+	+
Велико славословље и вход	+	+	+	+
Еванђеље		+		
Литија				+
Сугуба јектенија	+	+	+	+
Прозбе за поједине сталеже верних	+	+	+	+
Испунитељне прозбе, молитва отпуста и главопреклоњење	+	+	+	+
Проанагносис до Литургије или тритектија			+	

На концу, поређењем свих налаза долазимо до резултата у класификацији Јутрења, који су очекивано идентични онима које смо добили приликом истраживања врста Вечерња. Азматско Јутрење је имало два основна облика: а) древнији облик, који је краћи јер су изостављани променљиви антифони, и б)

познији облик, који са већим бројем антифона у почетном делу последовања. Унутар ове поделе могу се направити следеће потподеле:

а) древнији тип Јутрења:

- 1) Јутрење празника;
- 2) недељно Јутрење;
- 3) Јутрење посебних празновања;

б) познија форма:

- 1) свакидашње Јутрење.

Као и у случају Вечерња, наведена класификација Јутрења представља предуслов за свако даље проучавање ове теме. Научни радови, али и покушаји реконструкције азматског Вечерња у будућности, требало би да узму у обзир дату класификацију. Посебно је потребно обратити пажњу на то да нису сва Јутрења током литургијске године у оквирима азматског типика била идентична. Како је то уобичајено и у савременој литургијској пракси, сходно карактеру дана и Јутрење је прилагођавало своју форму и садржину. У складу са принципом старања о духовном назидању и користи чланова Цркве, последовања Јутрења су, као што је то уосталом случај и код других богослужења, прилагођавана конкретним духовним потребама. Варијанте последовања стога представљају знак живости и прилагодљивости богослужбеног живота Цркве молитвеним потребама различитих црквених заједница, које су током историје пројављивале свој молитвени етос на различитим локацијама и у различитим околностима.

БИБЛИОГРАФИЈА
BIBLIOGRAPHY

- Антић, Владимир. „Типови Вечерња у рукописима Патмос 266, Часног Крста 40 и Дрезден А104: прилог за таксономију азматских последовања“, *Бојословље* № 1 (2017): 159-178.
- Антић, Владимир. *Функција елемената азмајској типика у савременој дојослужденој форми Православне Цркве: литургиолошка анализа*. Докторска дисертација. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2017.
- Антић, Владимир. „Остаци парохијског типика у српском богослужбеном предању 13. и 14. века.“ *Црквене студије* 16, № 2 (2019): 619-633.
- Антић, Владимир. „Карактеристике српског богослужења и појања на почетку XIV века према Никодимовом Типику.“ In *Свети краљ Милутић и његово доба: историја, књижевности, уметности*, прир. Јасмина Ћирић, Срђољуб Удипариповић (Крагујевац: Каленић, 2023), 287-305.
- Милошевић, Ненад. *Молићвослов*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2012.
- *Минея: месяц сеніябрь*. Москва: Правило веры, 2013 (репринт: *Минея: месяц сеніябрь*. Киев: Типография Киево-Печерской лавры, 1893).
- *Типиконъ свесѣнь Усѣав*. Санкт-Петербург, 1992.
- Arranz, Miguel. “L’office de l’Asmatikos Orthros (‘matines chantees’) de l’ancien Euchologe byzantin.” *Orientalia Christiana Periodica* 47 (1981): 122-157.
- Arranz, Miguel. “Les prieres presbyterales des matines byzantines: 1e partie: Les prieres.” *Orientalia Christiana Periodica* 37 (1971): 406-436.
- Hanke, Gregor. *Vesper und Orthros des Kathedralritus der Hagia Sophia zu Konstantinopel: Eine strukturanalytische und entwicklungsgeschichtliche Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der Psalmodie und der Formulare in den Euchologien*. Докторска дисертација. Frankfurt: Philosophisch-Theologische Hochschule St. Georgen, 2002.
- Mateos, Juan. *Le Typicon de la Grande Eglise*, I. *Orientalia Christiana Analecta*, 165. Roma: PIO, 1962.
- Mateos, Juan. *Le Typicon de la Grande Eglise*, II. *Orientalia Christiana Analecta*, 166. Roma: PIO, 1963.
- Parenti, Stefano, Elena Velkovska. *L’Eucologio Barberini gr. 336*. Roma: CLV – Edizioni Liturgiche, 1995.
- Passarelli, Gaetano. *L’Eucologio Cryptense Г.β. VII (sec. X)*. Ανάλεκτα Βλατάδων 36. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1982.
- Strunk, Oliver. “The Byzantine Office at Hagia Sophia.” *Dumbarton Oaks Papers* 9-10 (1956): 175-202.

VLADIMIR ANTIĆ

University of Belgrade

Faculty of Orthodox Theology

vantic@bfspc.bg.ac.rs

CLASSIFICATIONS OF THE MATINS SERVICE IN PATMOS 266, HOLY CROSS 40,
AND DRESDEN A104. A CONTRIBUTION TO THE TAXONOMY OF SERVICES
IN THE ASMATIKE AKOLOYTHIA 2

Summary: This work is a continuation of our effort in the field of underscoring the differences within the services of the asmatic rite and attempts to systematize its noted diversity. As in the paper about Vespers, and this paper in conjunction with this effort, we highlight the significance of these classifications for furthering research into this variability, which in alignment with the prevailing research, represents a marker of historical development in the earliest period of the asmatic rite, i.e. the daily cathedral form of the Byzantine liturgical cycle. All the various forms of matins that are evidenced in the manuscripts Patmos 266, Holy Cross 40, and Dresden 140A belong to one of the following classifications: 1) daily matins, 2) Sunday matins, 3) matins of great feasts, 4) matins of special celebrations. The substantial differences that exist between the aforementioned groupings are the consequence of historical development and the accumulation of new elements within the ancient structure of the service. The work highlights the need for further research in the field of the asmatic rite, which comprises the foundation of the Byzantine liturgical form. ► *Keywords:* asmatic rite, structure of the service, matins of great feasts, daily matins.

